

Povratni osebni in povratni svojilni zaimsek in druge lektorske težave, povezane s SP

1. Ali se mora zveza sam sebe v stavku z množinskim osebkom po številu ujemati z osebkom ali ne.

Ocenili smo, da je mogoče zagovarjati edninsko in množinsko obliko, in ker jezik ni nekaj zabetoniranega, vedno z eno samo rešitvijo, se zavzemamo za to, naj se v takih primerih z rabo edninskih in množinskih oblik (vendar na ravni enega besedila poenoteno) ohranja bogastvo jezikovnih izraznih možnosti.

Primeri iz vprašanja:

Izogibajte se obsojanju – samega ali samih sebe?

Ljudje so se pričeli zavedati – samih sebe ali samega sebe?

To je orodje, s katerim lahko spoznamo – same sebe, sami sebe ali samega sebe?

V prid ujemanju govori morda **zglede iz SP**, kjer pri geslu se sebe ... beremo, da **se naglašene oblike rabijo za rod., daj. in tož.:** č) v povedkovni besedni zvezi – Sami sebe ne poznajo.

Posnemajoč navedeni zgled bi se osnove besednih zvez iz vprašanja glasile:

obsojamo sami sebe

zavedamo se sami sebe

spoznamo sami sebe

S tem je potrjen naš tretji primer: **To je orodje, s katerim lahko spoznamo sami sebe.**

Pri prvem primeru smo iz glagolske zveze obsojamo sami sebe naredili samostalniško zvezo z jedrom obsojanje, ki pa zahteva ob sebi rodilnik, torej se sami sebe spremeni v samih sebe – Izogibajte se obsojanju samih sebe.

Pri drugem primeru pa moramo osebno glagolsko obliko (zavedamo se) spremeniti v nedoločnik (zavedati se), dopolnilo ob tem nedoločniku pa je prav tako obvezno v rodilniku:

Ljudje so se pričeli zavedati samih sebe.

Po tem razmisleku bi bilo torej pravilno:

Izogibajte se obsojanju samih sebe.

Ljudje so se pričeli zavedati samih sebe.

To je orodje, s katerim lahko spoznamo sami sebe.

V SSKJ (pri geslu sam samega ..., v točki 5) beremo, da zaimek sam v zvezi s se poudarja odnos do sebe a) v nepredložni zvezi, navadno ujema se v sklonu: samemu/sam sebi pripiši; škodi samemu/sam sebi; hvali samega/sam sebe. Od tu lahko naredimo še korak naprej – če se ujema v sklonu, se mora tudi v spolu in se lahko tudi v številu – za žensko potem velja: sami/sama sebi pripiši; škodi sami/sama sebi; hvali samo/sam sebe ..., za množino pa samim/sami sebi pripišite; škodite samim/sami sebi; hvalite same/sami sebe.

Vidimo, da se zaimek sam v tej zvezi po SSKJ lahko ujema z osebkom – sam, sama, sami – ali pa se podredi vezavi s povedkom – samemu, samega/sami, samo/samim,same. **Po SSKJ je torej sprejemljivo oboje, edninsko in množinsko.**

Za sprejemljivost tudi edninske oblike pa je še ena razlaga. Ker gre pri množini za množico osebkov, vsak osebek pa obsoja, se zaveda, spozna(va) ... sebe, samega sebe, lahko tudi za množico sprejmemo obliko za enega, torej edninsko besedno zvezo, tako kot rečemo: dvignite roko vsi, dvignite glavo, predstavite svojo rešitev ...

Če je to razmišljanje pravilno, je pri vseh primerih pravilno oboje:

Izogibajte se obsojanju samih sebe/in tudi samega sebe.

Ljudje so se pričeli zavedati samih sebe/in tudi samega sebe.

To je orodje, s katerim lahko spoznamo sami sebe pa tudi same sebe/in tudi samega sebe.

ODGOVOR MARKA SNOJA

V zvezi **sam sebe za glagolom** je sam ponovljeni osebek, zato je vedno v imenovalniku, za samostalniki in predlogi pa se pojavlja v sklonski obliki, ki jo zahteva vezljivost samostalnika oz. predloga.

Poved **Izogibajte se obsojanju samih sebe** je skladna s tem pravilom, saj se samostalnik obsojanje veže z roditeljskim, množinska oblika samih pa je pogojena z dejstvom, da pri vikanju zaimke uporabljamo v drugi osebi množine (moškega spola). Ubeseditev **Izogibajte se obsojanju samega sebe** dojemam kot polvikanje, ki je včasih resda bolj informativno (v tem primeru izrazi tudi spol), vendar v zbornih besedilih nezaželeno.

V povedi **Ljudje so se začeli zavedati sami sebe** je oblika sami imenovalniška, ker je v funkciji ponovljenega osebka, sebe pa roditeljska, ker se glagol zavedati se veže z roditeljskim. Zaimek se nima množinskih oblik, zato se namesto teh uporabljajo edninske. Če je osebek ženskega slovničnega spola, seveda uporabimo ponovljeni osebek v ženskem spolu, npr. Žene so se začele zavedati same sebe. Osebek ostane v imenovalniku tudi v zanikanem stavku: Ljudje se še niso začeli zavedati sami sebe.

Enako velja za tretji primer: To je orodje, s katerim spoznamo sami sebe, če pa je osebek ženskega spola, seveda rečemo same sebe. Zlasti v bolj pogovorno ali narečno obarvanih besedilih pa se lahko pojavljajo tudi drugačne rešitve.

Marko Snoj

ODGOVOR MARTE KOCJAN BARLE, 15. oktober 2015

SAM SEBE

Vaši zgledi (modri) in moje rešitve (rdeče)

Izogibajte se obsojanju – samega ali samih sebe?

Izogibajte se obsojanju samih sebe ALI sami sebe.

Izogibajte se obsojanju samih sebe ALI same sebe.

~~Izogibajte se obsojanju samega sebe.~~

Ljudje so se pričeli zavedati – samih sebe ali samega sebe?

Ljudje so se pričeli zavedati samih sebe ALI sami sebe.

~~Ljudje so se pričeli zavedati samega sebe.~~

To je orodje, s katerim lahko spoznamo – same sebe, sami sebe ali samega sebe?

To je orodje, s katerim lahko spoznamo same sebe ALI sami sebe.

~~To je orodje, s katerim lahko spoznamo samega sebe.~~

Utemeljitev

SSKJ: se /.../ **2.** v zvezi s **sam** poudarja odnos do osebkoma /.../

Zaimsek samosti *sam* (v zvezi s *sebe*) se z osebkom ujema v spolu in številu; v katerem sklonu je, je odvisno od vezljivosti glagola, pridevnika ali samostalnika, lahko pa je vedno v imenovalniku.

obsojati KOGA ČESA (npr. JanezaT krajeR, slabih navadR)

obsojanje ČESA (npr. krajeR, slabih navadR), **obsojanje** KOGA (npr. AneR)

M MN (osebek, izražen v povedku: **vi** + vikanje za m. in ž. sp.)

/Moški/ Izogibajte se obsojanju samihR sebeR ALI samiI sebeR.

M ED (osebek, izražen v povedku: **ti**)

/Janez/ Izogibaj se obsojanju samegaR sebeR ALI samI sebeR.

Ž MN (osebek, izražen v povedku: **ve**)

/Ženske/ Izogibajte se obsojanju samihR sebeR ALI sameI sebeR.

Ž ED

/Ana/ Izogibaj se obsojanju sameR sebeR ALI samaI sebeR.

zavedati se KOGA/ČESA

Ljudje so se pričeli zavedati samihR sebeR ALI samiI sebeR.

spoznati KOGA/KAJ

To je orodje, s katerim lahko /moški/ spoznamo sameT sebeT ALI samiI sebeT.

To je orodje, s katerim lahko /ženske/ spoznamo sameT/I sebeT.

To je orodje, s katerim lahko /jaz, moški/ spoznam samegaT sebeT ALI samI sebeT.

To je orodje, s katerim lahko /jaz, ženska/ spoznam samoT sebeT ALI samaI sebeT.

Zanikanje

Ker je zaimek *sam* vedno mogoče ohraniti v imenovalniku, to velja tudi pri zanikanju (zgled iz SP 2001), vendar pa je pravilna tudi rodilniška oblika (vezljivost!).

zavedati se KOGA/ČESA – ne zavedati se KOGA/ČESA

Ljudje se še niso začeli zavedati samihR sebeR ALI samiI sebeR.

Marta Kocjan Barle

2. Ponovno smo obravnavali tudi **rabo povratnega svojilnega zaimka svoj** (gl. še pogovor 14. 9. 2011). V praksi namreč opažamo pri tem veliko napak. Zgleda napačne prakse sta:

Župan je predal letališče svojemu namenu. (Pravilno: namenu; pogojno, če že: njegovemu namenu; še najboljše: predal v uporabo!)

Dajte nam vaš glas. (Pravilno: svoj!)

Preprosto pravilo za rabo zaimka svoj je: **Povratni svojilni zaimek izraža svojino osebk** v stavku. V stavku torej najprej poiščemo osebek. Če je predmet svojina tega osebk, bomo povratni osebni zaimek uporabili pravilno, v nasprotnem primeru moramo uporabiti navadni svojilni zaimek:

Dajte (osebek je vi) nam glas, ki pripada vam = dajte nam svoj glas.

Pričakujemo (osebek je mi) glas, ki pripada vam = pričakujemo vaš glas.

Kupite vstopnico in si zagotovite svoj (nepotrebno) sedež – in si zagotovite sedež.

Odpeljala se bo z njenim možem. – Če se bo odpeljala z njenim možem, pomeni to moža neke druge ženske. Če je mišljen mož ženske, ki se bo odpeljala, torej njen mož, pa je pravilno s svojim možem, a bi bilo dovolj tudi že: z možem.

Do odmika od tega pravila prihaja v nekaterih primerih v množini – pri splošni svojini ohranimo namreč svojilni zaimek:

Varujmo naše premoženje (premoženje nas vseh).

Varujmo svoje premoženje (mi, vsak svoje).

Pazimo na naše okolje (okolje nas vseh).

Pazimo na svoje okolje (npr. vsi člani naše družine na okolje naše hiše).

3. Ugotavljamo, da je v televizijskem naslovu **Ugani, kdo pride na večerjo?**, ločilo nesporno rabljeno napačno, in to dvakrat narobe: prvič, ker v naslovih končnega ločila ne pišemo oz. pišemo vprašaj samo takrat, kadar bi bilo vprašalni stavek mogoče razumeti tudi kot trdilni stavek, in drugič, ker to sploh ni vprašalna poved – glavni stavek je 'ugani', torej gre za

velelno poved, ki bi, če ne bi šlo za naslov, kot končno ločilo narekovala klicaj ali pa kar piko.

Na nepravilnost bomo TV Slovenija opozorili z dopisom.

4. Naslednje vprašanje je bilo, ali bi bilo v navedenih primerih **pravilnejše roditeljsko zanikanje**:

To se ne sme reči ali Tega se ne sme reči.

Delam, kar se ne sme ali Delam, česar se ne sme.

Oba primera smo opredelili za trpnik. In ker se predmet pri pretvorbi v trpnik spremeni v osebek, zanikani osebek pa ostane v imenovalniku, ocenjujemo, da je pravilna prva možnost, medtem ko je v tvornem načinu zanikani predmet obvezno v roditeljsku:

To se ne sme reči in Tega ne smemo reči.

Delam, kar se ne sme in Delam, česar ne bi smel.

Ko v **SP** preverjamo morfem se, pa se pojavi rahel dvom, ali je ta naša razlaga pravilna, kajti ali gre v teh dveh primerih res za trpnik ali pa morda za brezosebno. **In če gre za brezosebno, ali je tudi v tem primeru pravilno zanikanje z imenovalnikom.**

5. Dobili smo **vprašanje v zvezi z nemim e na koncu tujih imen**: ali se piše Dave Davea ali Dave Dava. Iz vprašanja se vidi, da se marsikdo pravopisnega pravila sicer zaveda, a si ga razlaga po svoje.

Pravopis uči (772), da 'na koncu osnove izginja nemi samoglasnik, ki ne odloča o izgovoru pred njim stoječih črk za glasove č ž š dž in s, pisanega s c,' in da (773) 'krajšamo tudi, ko nemi samoglasnik preprečuje nosni izgovor: Lamartine Lamartina'. Torej spadajo v to kategorijo imena kot George Georgea, Wallace Wallacea in podobna, ne pa imena kot Dave, Mike, kjer končni e sicer res vpliva na zvočno podobo besede, a ne na izgovor končnega soglasnika. Na to, da iz roditeljska Dava, Mika ne moremo sklepati, kako se to prebere in kakšna je imenovalniška oblika, so opozarjali predvsem anglisti, a pravilo je, kolikor je znano lektorjem, za zdaj ostalo nespremenjeno. In zato je tako sklanjanje mogoče zaslediti npr. pri Delu in večjih založbah, torej tam, kjer imajo svoje lektorje, ki to pravilo upoštevajo.

Če so na fakulteti to pravilo razlagali tako, kot je napisano v vprašanju, lahko to pomeni:

da ga niso razumeli, da so ga namerno ignorirali ali pa da je prišlo do drugačnega dogovora v akademskih krogih, ta pa ni dosegel (vseh) uporabnikov, in tako sledijo pravopisu (samo še) nepoučeni (= disciplinirani) pisci in lektorji in imamo v praksi nered.

Po veljavnem pravopisu se imena Dave, Mike, Eugene, Zane ... sklanjajo Dava Davu ..., Mika Miku ..., Eugena Eugenu ..., Zana Zanu ...

Ob tem smo se dotaknili tudi sklanjanja kitajskih imen – ne bi bilo slabo, če bi bilo npr. v pravopisu navedeno pravilo za sklanjanje teh imen, torej da pri kitajskih imenih sklanjamo samo zadnji del, to je osebno ime, po zgledu Mao Cetung Mao Cetunga ...

6. V zadnji točki pa smo obravnavali še primere, ob katerih se lektor sprašuje, ali naj upošteva pravopis in se bori proti ustaljeni praksi ali naj sledi praksi in se požvižga na pravopis. Kako naj popravljaš v besedilih, ki obravnavajo živila, ko je na embalaži živil praviloma napisano drugače kot v pravopisu? Pri teh primerih je lektor sam nemočen, zato bi bilo zaželeno, da bi proizvajalce in tudi širšo javnost o jezikovni pravilnosti podučili strokovnjaki z inštituta oz. da bi ob pripravljanju naslednje izdaje SP razmislili o potrebnosti spremembe pravopisnega predpisa. Na prodajnih policah najdemo praviloma embalažo s temi napisi: **bonbon** (v SP. piše: gl. bombon), **bonboniera** (v SP. piše: gl. bombonjera), **čičerika** (v SP: čičerka), **mandeljni** (v SP: mandlji tudi mandeljni), **oljčno olje** (v SP: neobč. olivno), **konopljino olje** (v SP: konopljena tkanina, konopljino zrno), **pesin sok** (v SP: pesni sok), žitarice (v SP: publ. žito), **šparglji** (v SP: knjiž. pog. beluši), podobnih primerov pa je gotovo še veliko. **Toliko v razmislek, v upanju, da bomo dobili kakšen namig, kako se rešiti iz take zagate.**

Povzetek je pripravila Darja Tasič.